

Приватний комплекс безперервної освіти

«Школа «Ейдос»

вул. Нижньодніпровська, 4а, м. Запоріжжя, Україна, 69091,

тел. (061) 220-02-13, 220-90-04, факс 220-06-37

e-mail: eidos-zp@ukr.net Код ЄДРПОУ 26074504

Анотація перспективного педагогічного досвіду

Номінація «Нова українська школа: оновлення змісту викладання навчальних предметів»

Секція «Історія та правознавство»

ІМ'Я автора: Петриковська Тетяна Павлівна

Посада, категорія, звання:

учитель історії, спеціаліст I категорії.

Повна назва школи: Приватний комплекс безперервної освіти «Школа» Ейдос »

Директор: Грединарова Олена Михайлівна

Адреса школи: вул. Нижньодніпровська, 4-а м. Запоріжжя, Україна, 69091, тел. (061) 220-02-13, 220-90-04, факс 220-06-37, e-mail: eidos-zp@ukr.net

Тема «Функціонально-системний підхід на уроках історії»

Провідна педагогічна ідея досвіду

Для того, щоб бути успішними та ефективними, діти, народжені в останні десятиліття, повинні вміти швидко сприймати, засвоювати та творчо аналізувати великий обсяг інформації для прийняття рішень в життєвих ситуаціях.

Завдання вчителя не тільки передати історичні факти, а ще сформувати критичне мислення, аналітичні та прогностичні здібності.

Навчання історії, побудоване тільки на засвоєнні конкретних фактів є неефективним, бо факти швидко застарівають, а їх обсяг прагне до нескінченності. Історія, як і педагогіка в цілому, повинна бути не фактологічною, а методологічною. Школяра необхідно озброїти методологією дослідження (пізнання) навколишнього світу. Такою методологією може бути функціонально-системний підхід(ФСП). ФСП, розвиваючи всі компоненти структури мислення дитини, дозволяє розглядати досліджуваний історичний об'єкт (подія, факт, явище) у системі, суттєво розуміти його передумови, зв'язок з іншими об'єктами, можливі шляхи розвитку.

Процес навчання з використанням функціонально-системного підходу (далі - ФСП), сприяє формуванню у учнів певних універсальних прийомів і операцій мислення: аналізу і синтезу, порівняння, абстракції і конкретизації,

судження, та інші глибокі психологічні процеси. Використання даної методики та схеми-моделі (авторська розробка Грединарової О.М.) у навчанні історії, сприяє розвитку продуктивності мислення школярів, високій інтелектуальній активності, спонукає до самостійної діяльності. Так, учні середньої ланки вже цілком можуть опанувати способи ущільнення і розгалуження інформації, фіксувати інформацію в узагальненій схемі і використовувати схему як опорний конспект (далі це дуже важливо для підготовки до ЗНО).

Дуже важливою на уроках історії є робота з поняттями. Поняття - одна з логічних форм мислення, вищий рівень узагальнення інформації. Засвоєння понять найчастіше викликає певні труднощі в учнів. Робота з поняттям може стати більш продуктивною, якщо педагог буде використовувати ФСП, приклади такої роботи також представлені у досвіді.

Обґрунтування актуальності та перспективності досвіду

Виходячи із сучасних реалій, людина, вступаючи в доросле життя, повинна володіти ефективними інструментами обробки та аналізу інформації та техніками творчості. Системне мислення - не справа вільного вибору, а необхідність. Авторська схема-модель функціонально-системного підходу - це інструмент системного аналізу об'єктів, предметів, явищ. Вона ефективно використовується при роботі з понятійним і термінологічним матеріалом. Схема-модель ФСП допомагає структурувати набуті і нові знання учнів.

Працюючи за ФСП, ми, в першу чергу, формуємо універсальні компетенції, що є завданням, поставленим державою перед освітянами:

- організованість і критичність мислення;
- висока здатність до самонавчання і швидкого освоєння нових знань і навичок;
- системний підхід до вирішення проблем;
- вміння швидко орієнтуватися і знаходити вихід в незвичних ситуаціях;
- здатність вирішувати завдання, не обмежуючись вузькою професійною спрямованістю;
- впевненість у своїх силах і вміннях.

Найбільш вдалий час для оволодіння цими інструментами і техніками - шкільний вік, і школа повинна навчити дітей використовувати ці техніки спочатку для засвоєння шкільного матеріалу, поступово формуючи гармонійно розвинену компетентну особистість.

Робота за ФСП мотивує до самостійності в пошуку і придбанні знань, їх систематизації, тобто сприяє оволодінню учнями універсальними способами навчального пізнання, елементарними способами наукової організації розумової праці: робота з інформаційними джерелами; виконання творчих робіт пошукового, дослідницького характеру; інтеграція нових знань в систему вже засвоєних.

Науково-теоретична база досвіду

Розробником науково-теоретичної бази та керівником практичного запровадження ФСП у школі є директор школи, доцент, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Грединарова О.М., автор методичного посібника для педагогів, психологів і студентів «Схема-модель функціонально-системного підходу як інструмент систематизації знань учнів і формування системного і творчого мислення».

Стисла анотація досвіду

У роботі викладено технологію застосування функціонально-системного підходу. Доцільно поєднувати ФСП з прийомами ейдетики в запам'ятовуванні інформації. Технологія включає в себе колективне міні дослідження за ФСП і наводиться приклад готової схеми-моделі за змістом теми уроку. Кожен елемент схеми формулюється учнями на основі вивчення джерел, аналізу тексту підручника, евристичних питань вчителя, логічних висновків учнів. Після оформлення всієї схеми або її частини учні спільно з учителем підбирають ейдетичний прийом для запам'ятовування цієї інформації (малюнки, складають римовані та прозові мініатюри з вміщеним матеріалом для запам'ятовування, малюють піктограми, «розвішують» матеріал за методом «Римської кімнати»). Ейдетичні прийоми логічно використовувати при запам'ятовуванні назв, дат, ключових позицій, понять і термінів.

Досвід має практичне спрямування і включає в себе низку розробок уроків:

- «Українська революція» - Історія України, 10 кл.;
- «Україна в умовах нової економічної політики» - Історія України, 10 кл.;
- «Воєнний комунізм» - Історія України, 10 кл.;
- «Індустріалізація» - Історія України, 10 кл.;
- «Колективізація» - Історія України, 10 кл.;
- «Західноукраїнські землі в 1921-1939 рр.» - Історія України, 10 кл.;
- «Закарпаття в міжвоєнний період» - Історія України, 10 кл.;
- «Освіта в 1919-1930х рр.» - Історія України, 10 кл.;

Результативність впровадження досвіду

Систематичне використання схеми-моделі ФСП у вивченні історії формує у дітей вміння кожен факт в історії розглядати в системі інших історичних подій; навчає бачити і розуміти їх складові: передумови, аналогії, типовості і оригінальності, наслідки; навчає використовувати історію в прогностичних цілях.

Робота за схемою-функціонально - системного підходу дає наступні можливості, які є універсальними:

- 1 . Опис предметів, об'єктів.
- 2 . Визначення суті понять.
- 3 . Виявлення істотних взаємозв'язків і відносин між елементами об'єкта дослідження, виявлення прихованих взаємозв'язків.
- 4 . Порівняння з іншими об'єктами, створення аналогій і метафор.
- 5 . Удосконалення об'єктів дослідження.
- 6 . Проведення генетичного аналізу (розгляд об'єкта в розвитку).
- 7 . Створення великої кількості асоціацій в різних категоріях.
- 8 . Складання загадок.
- 9 . Створення оповідань, есе.
- 10 . Складання структурної відповіді на уроці, іспиті.

11 . Створення алгоритму подачі інформації.

12 . Створення алгоритмів вирішення нестандартних завдань.

Репрезентація досвіду:

Досвід було представлено на IX Міжнародній науково-практичній конференції з TRIZ-педагогіки і ейдетики, на семінарах, які було проведено для вчителів України та близького зарубіжжя в її рамках (жовтень, 2013р.), елементи розробок з даного досвіду наведено як приклад в методичному посібнику для педагогів, психологів і студентів «Схема-модель функціонально-системного підходу як інструмент систематизації знань учнів і формування системного і творчого мислення».

Крім того, було представлено доповідь з зазначеної теми на XI Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційні педагогічні техніки» та Фестиваль «Школа по-новому» у м. Запоріжжя 2015 році. Також, проведено майстер-клас для учасників XI Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційні педагогічні техніки» та Фестиваль «Школа по-новому» з теми «Ейдетика і функціонально-системний підхід на уроках історії».

Посилання на матеріал

<http://www.eidos.zp.ua/news/schoolnews/materialy-dlya-pedagogicheskoy-vystavki-2016->

[g_599.html](#)

Сучасні учні так як і дорослі люди щодня стикаються з проблемою - великий обсяг інформації. А це означає, що потрібно усвідомлено володіти прийомами продуктивної комунікації та раціональними засобами розумової праці. Школа повинна дати дитині універсальні розумові інструменти й уміння ними користуватися, навчити мисленню. Схема ФСП – це генетична одиниця аналізу будь-якої інформації. Застосовуючи алгоритм ФСП учні повинні навчатися швидко сприймати, засвоювати й творчо переосмислювати навчальний матеріал. Це універсальний інструмент в освіті, доступний кожному вчителю і учню. Він враховує індивідуальний розвиток особистості – творчий підхід, досвід самостійного орієнтування в інформаційних полях, вміння ставити питання та вирішувати проблеми. За допомогою ФСП доцільно формувати у дітей здатність самостійно мислити, добувати і застосовувати знання, ретельно обдумувати прийняті рішення і чітко планувати дії, ефективно співпрацювати в різноманітних за складом і профілем групах, бути відкритими для нових контактів і культурних зв'язків. Протягом навчання учні повинні скласти іспити, і, як би вони не змінювались за своєю формою, для успішного їх складення потрібно знати великий об'єм фактичної інформації, уміти логічно та творчо мислити.

Педагогічна практика «Школи «ЕйдоС» дає нам право стверджувати, що завдяки використанню ФСП навчання можна зробити максимально корисним, цікавим і природним, адже під час вивчення нової теми учні не пасивні спостерігачі, вони ставлять запитання та шукають на них відповіді, застосовують міжпредметні знання. В реаліях сьогодення школа повинна зберігати дитячу допитливість і відточувати її до майстерності. Але, здебільшого сьогоденні вимоги до формування у учнів навичок виглядають так:

учень повинен вміти

- знаходити в тексті (параграфі) конкретні відомості, факти;
- визначати тему і головну думку тексту, або скласти уявлення про те чи інше явище (точні науки), прочитавши текст;
- упорядковувати інформацію за заданими параметрами;
- знаходити приклади, що доводять наведені твердження;
- висловлювати оціночні судження і свою точку зору після прочитання тексту;
- *ставити запитання до тексту та ін.*

Враховуючи те, що діти перебувають у позиції тих, хто вимушений слухати та відповідати на чужі, нецікаві для них питання, а також те, що найчастіше досить ефектно розпочатий урок не має належного, такого ж ефектного завершення. Діти йдуть з уроку, так і не зрозумівши, що це було? Чим вони займалися і що придбали в свій освітній багаж? І, як

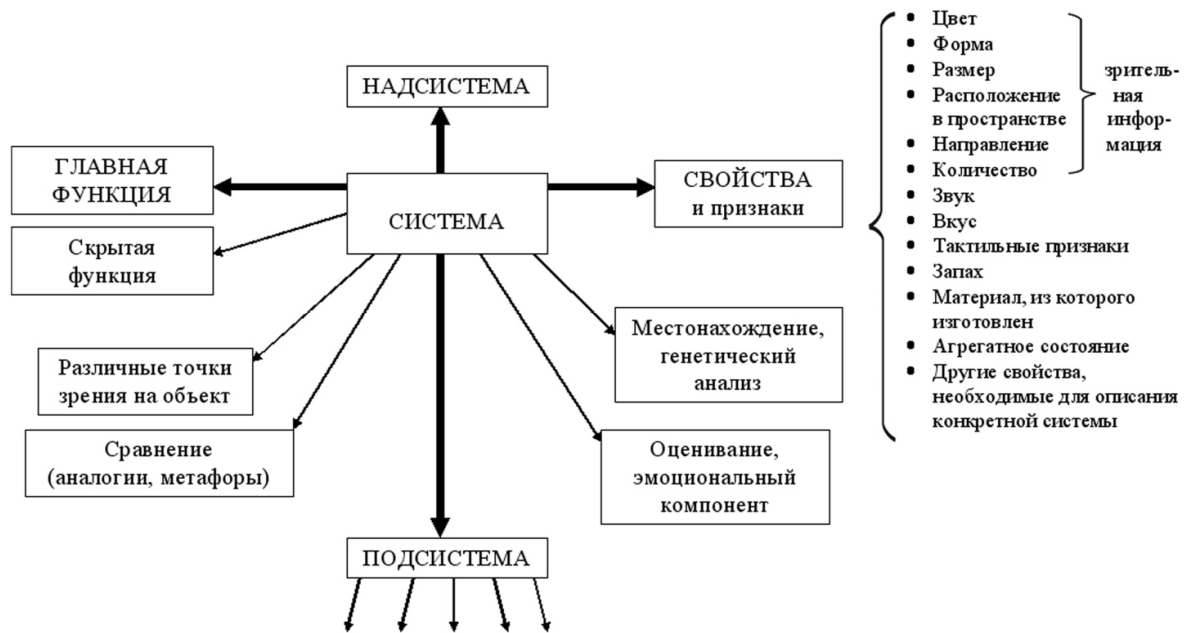
наслідок, не мають пізнавальної мотивації, а з часом втрачають інтерес до всього що відбувається, набувають інфантилізму. Більш того, всі ми прекрасно знаємо, діти, особливо підлітки, терпіти не можуть, коли перевіряють їх вже засвоєні знання або те, що вони вважають для себе «пройденим етапом». Як же зрозуміти, що є цим пройденим етапом для кожної окремо взятої дитини, і як дитину мотивувати перевірити пройдене і дізнатися більше, та ще й з урахуванням заявлених у державних програмах тем? Що вимагає кардинальних змін безпосередньо на уроці? Можливо, основною відповіддю має стати перегляд позицій вчителя і учня? Адже компетентнісний формат уроку вимагає іншого характеру позицій, тобто нових відносин співробітництва і навчальних форм взаємодії. Саме тому Функціонально-системний підхід (ФСП) - саме той інструмент, що допомагає цікаво навчатися, поступово формуючи у дітей певний образний і системний тип мислення. У пошуках технологій, які б забезпечували «навчання мисленню», педагогіка звернулась до методів, що застосовувались інженерами для вирішення технічних, наукових задач та проблем. Одним із таких практичних алгоритмічних методів розвитку мислення є функціонально-системний підхід, який лежить в основі теорії рішення дослідницьких задач (TRIZ). Вдосконалення цієї теорії протягом 50 років дозволили її автору Г.С. Альтшуллеру, його соратникам та учням «закласти досить міцний фундамент теорії та досить детально розробити більшість її інструментів». Психолого-педагогічні дослідження О.М. Грєдинарової, вивчення нею TRIZ та навчання у майстрів цієї науки стали передумовою створення схеми-моделі функціонально-системного підходу. Авторська Схема-модель функціонально-системного підходу О.М. Грєдинарової, директора Приватного комплексу безперервної освіти «Школа «ЕйдоС», кандидата психологічних наук, доцента кафедри практичної психології ЗНУ - це універсальний метод пізнання навколишнього світу, розвитку всіх видів мислення (образного, вербально-логічного, теоретичного, практичного), а також інструмент системного аналізу об'єктів, предметів, явищ (далі схема-модель ФСП). Схема використовується на різних уроках при роботі з поняттями і термінами. За допомогою схеми-моделі ФСП учні можуть структурувати наявні і придбані знання. Використовувати цей універсальний інструмент можливо на різних етапах уроку. Можливо використовувати ФСП як при поясненні нового матеріалу, так і при перевірці пройденої теми. Далі надаємо розробки уроків за схемою ФСП (Додатки 2-10). Крім того, надаємо алгоритм роботи за схемою ФСП (Додаток 1).

Алгоритм роботи за темою ФСП:

- 1.Формулюємо тему уроку як систему. Задаємо питання – які асоціації у учнів виникають.
2. Ділимо клас на команди (за бажанням вчителя) і пропонуємо в команді за 3 хвилини поставити якомога більше запитань до теми. Так учні вже демонструють рівень обізнаності з цієї теми , а також мотивують себе на отримання відповідей.
3. Далі учні знайомляться зі схемою ФСП і класифікують запитання по елементах схеми: «надсистема», «підсистема», «мета, функція», «особливості», «місцезнаходження»...(пояснення понять 3

конкретними прикладами надається далі).

4. Визначаємо надсистему, задаємо питання «До якого розділу входить ця тема?» «Складовою якого процесу були ці події?»
5. Визначаємо головну функцію системи – тобто мету, яку ставили собі основні рушійні сили історичного процесу або явища. Ставимо питання: «Для чого здійснювалась ця політика?» «Яку мету ставили перед собою українці в цих історичних обставинах?»
6. Визначаємо підсистему. Формулюємо проблемне запитання. Якщо учні вивчають нову тему, розповідаємо їм про етапи, на які можна розділити історичний процес, або виділяємо специфіку історичних подій в певній місцевості. Учням буде простіше засвоїти матеріал, якщо вони будуть первинно розуміти як протікав історичний процес в цілому та до чого він призвів.
7. Визначаємо особливості системи. Для цього учням пропонується текст підручника, плакати або фотографії, спогади сучасників, висловлювання істориків. Учні по командах опрацьовують джерела інформації та формулюють тези про особливості теми, що вивчається. Команди презентують свої тези. Далі всі учні разом з вчителем формулюють наслідки вивченої події або явища.
8. Варіанти творчого домашнього завдання:
 - на основі конспекту ФСП розробити піктограми до кожного елемента схеми;
 - написати коротке есе про оцінку істориками вивченого факту або явища та надати власну оцінку;
 - знайти схожу подію або факт в історії іншої країни та описати схожі та відмінні риси;

Через функціонально-системний підхід, дотримуючись чіткого алгоритму ми вивчаємо будь-яку історичну тему як систему, розглядаючи її з точки зору надсистеми, підсистеми, виокремлюючи основну функцію і виділяючи ознаки. Виведене поняття про досліджуваний об'єкт має відображати суттєві елементи й ознаки, що відрізняють даний об'єкт (систему) від інших, які відносяться до однієї надсистеми.

Система. Історичні події, поняття, факти доцільно розглядати як систему. Наприклад «Колективізація», «Індустріалізація», «Культурна революція»... В кожній системі є елементи, з яких вона складається. В рамках предмету історії це причини, наслідки, хронологічні межі, характерні риси, історичні особи... Всі ці елементи взаємопов'язані, встановлення взаємозв'язків учнями є необхідною умовою для опанування знаннями з теми уроку.

Головна функція. Всі системи, що створені штучно мають головну функцію. Це те, для чого система була створена. На прикладі історичних фактів та явищ під головною функцією ми розуміємо мету, яку ставили перед собою ті особи, або конкретна особистість, що здійснювала подію. Так для українців Західної України в 1920-1930х роках головна функція - боротьба за свої національні та соціально-економічні права, для Нової економічної політики більшовиків головна функція - втримати владу в державі. Також можна виділити **допоміжні функції**. Для системи НЕП це подолання політичної та економічної ізоляції.

Поняття «надсистема» і «підсистема». Надсистема, це розділ, узагальнююче поняття, до якого входить певна історична система. Наприклад для «Індустріалізації», «Колективізації» надсистемою може виступати більш всеохоплюючий процес – «Радянська революція», для західноукраїнських земель – «Країни східної Європи в міжвоєнний період».

Підсистема – це те, на що поділяється система. Вчитель може вважати

надсистемою етапи історичного розвитку, історично-етнографічні регіони, місцевість, з якими пов'язані історичні події, протиріччя, які були закладені в саму систему або наслідки події. Наприклад для системи «Колективізація» доцільно розглядати етапи колективізації як надсистему, в системі «НЕП» в якості підсистеми автор розглядає протиріччя, що були в ній закладені, в системі «Воєнний комунізм» підсистемою виступає місцевість – «місто» і «село» де політика воєнного комунізму мало різні втілення .

Особливості та ознаки системи – це розділ в якому у вигляді стислих тез викладено основний матеріал теми уроку або розділу, що розглядається як система. Наприклад в системі «Колективізація» особливостями є хвилі колективізації, організатори та виконавці цієї політики, переслідування селян, селянський супротив, тощо. В системі «НЕП» особливості це «заміна продрозкладки на продподаток», «вільний найм», «кооперація», тощо.

Порівняння, аналогії, метафори. Цей елемент схеми ФСП призначений задіяти емоційне сприйняття історичного матеріалу. Вчитель задає питання: З чим можна порівняти цю історичну подію? Учень може порівняти її з попередньою подією, з подіями того ж часу у всесвітній історії, навести аналогію зі свого життя, підібрати влучну метафору. Для того щоб це зробити учневі просто необхідно проаналізувати всі взаємозв'язки елементів системи.

Місцезнаходження - це генетичний аналіз системи, тобто де вона зародилася, втілилася, як завершилася. Наприклад, для західноукраїнських земель в 1920-1939 рр.: в цьому елементі слід розглянути міжнародні договори і регіони, які за цими договорами опинилися в складі сусідніх держав а також, коли вони об'єдналися в складі України, для системи «Індустріалізація» розглядаємо в яких регіонах України будувалося найбільше промислових об'єктів, коли саме, коли і чому вона завершилася, в яких країнах теж здійснювалась індустріалізація... Якщо на уроці учні не встигли опанувати цей матеріал, або на їх запитання немає відповіді в підручнику вчитель може дати це питання як самостійне міні дослідження.

Різні точки зору це важливий засіб для розвитку критичного мислення в учнів. Учні дають оцінку подіям, фактам, явищам не лише зі свого боку, а намагаються зрозуміти точки зору інших, дібрати аргументи для захисту власної точки зору, та точки зору уявних або наявних опонентів. Наприклад щодо «Колективізації» у багатих, середняків та бідних селян були різні точки зору. Це вчить дітей розуміти як історичні процеси так і думки оточуючих у власному житті.

Емоційний компонент. Для засвоєння учнями теми уроку вкрай важливо надати інформації емоційного забарвлення, поділитися своїми емоціями з іншими. Вчитель може вкінці уроку запитати:

«Чи подобається вам політика «Індустріалізації»? Що саме вам сподобалось і чому? Що б ви хотіли змінити, щоб вона вам сподобалась?»

Навіть якщо на уроці на це питання дадуть коротку відповідь три учні, це може зацікавити учнів обмінятися думками після уроку.

Процес навчання на основі ФСП спрямований на формування культури мислення як результату цілеспрямованого впливу на процес

виконання дитиною розумових операцій з метою досягнення найбільш ефективного вирішення проблеми. Певну послідовність розумових операцій можна назвати попереднім алгоритмом, який, на відміну від математичного, не вимагає жорсткої послідовності виконання дій, залишаючи за дитиною можливість вибору. При навчанні не даються готові алгоритми, діти самі «відкривають» їх за допомогою навідних запитань, що вже є творчим підходом. Застосовуючи Функціонально-системний підхід, учень виступає дослідником. Виведення дітьми алгоритмів в процесі навчання, а потім подання їх у будь-якій формі (частіше в графічній або образній в дошкільному і молодшому шкільному віці) формує у учнів уявлення про розмаїття способів ефективного вирішення задачі, вправи, проблеми. Використання схеми-моделі в школі дає можливість дітям та вчителям вийти на новий рівень діяльності - рівень створення власних освітніх технік і дидактичних прийомів.

Наводимо два приклади алгоритму проведення уроків історії України з використанням схеми-моделі ФСП.

Алгоритм уроку 10 класу (Історія України).

Тема: Воєнний комунізм.

Мета вчителя:

- 1.учні називають хронологічні межі воєнного комунізму,
- 2.називають основну функцію цієї політики,
3. перелічують 9 складових воєнного комунізму
- 4.формулюють поняття «продрозверстка», «мілітаризація», «червоний терор», «комнезами».
- 5.учні дають власну оцінку політиці «воєнного комунізму»

Мета учнів:

1. Засвоїти нові поняття «воєнний комунізм», «продрозверстка», «мілітаризація», «червоний терор», «комнезами».
2. Зрозуміти особливості цієї політики .
3. Сформулювати мету, з якою здійснювався воєнний комунізм.
4. Характеризувати воєнний комунізм в місті та в селі.
5. Спрогнозувати наслідки політики воєнного комунізму для економіки.

Хід уроку:

1. Учні називають свої асоціації на тему «воєнний комунізм»
2. Учні поділяються на команди та отримують джерела інформації: плакати 1919-1921 років, карту України 1919-1921 років, спогади сучасників, текст підручника.
3. Учні розподіляють ролі в командах
4. Вчитель дає 10 хвилин на вивчення джерел командами.
5. В команді учні обмінюються інформацією та формулюють тези щодо суті та особливостей політики воєнного комунізму протягом 5 хвилин.

6. Кожна команда по черзі називає особливості, при чому кожна наступна команда не повторює того, що вже було назване попередніми спікерами, а вчитель виписує їх в схему на дошці
7. Команди отримують завдання за 3 хвилини порадитися і зробити припущення яку мету переслідували більшовики
8. Обмін думками, приходимо до спільних висновків, записуємо в схему «Головну функцію»
9. Вчитель задає питання: Як реалізовувалась ця політика на практиці в місті і в селі?»
10. Команди переглядають джерела і дають відповіді. Вчитель їх коректує. Учні вносять цю інформацію в «підсистему»
11. Учні висловлюють думку щодо наслідків політики воєнного комунізму.
12. Вчитель оголошує домашнє завдання : опрацювати параграф в підручнику, запіктографувати всі елементи схеми та знайти підтвердження чи спростування наслідків політики воєнного комунізму за допомогою інтернет-ресурсів.

Алгоритм уроку 10 класу (Історія України).

Тема: Індустріалізація. (10 кл., історія України)

Мета вчителя:

1. учні називають джерела індустріалізації,
2. називають основну функцію цього процесу,
3. перелічують 7 особливостей здійснення індустріалізації,
4. учні оперують поняттями « форсована індустріалізація», «ножиці цін», «стаханівський рух»,
5. учні коротко характеризують перші п'ятирічки.

Мета учнів:

1. Засвоїти нові поняття « форсована індустріалізація», «ножиці цін», «стаханівський рух»,
2. Зрозуміти особливості цього процесу.
3. Сформулювати мету, з якою здійснювалася індустріалізація.
4. Перелічити наслідки індустріалізації.

Хід уроку:

1. Учні називають свої асоціації на тему «індустріалізація»;
2. Учні задають питання до теми уроку (метод прес-конференції). Вчитель записує їх в схему на дошці;
3. Вчитель відповідає на частину запитань учнів, зокрема вказує етапи здійснення індустріалізації;
4. Вчитель відмічає ті питання, на які учні мають знайти відповіді самостійно, і ті питання, на які можна відповісти, опрацювавши спеціалізовану літературу.
5. Учні поділяються на команди, кожна з яких за текстом підручника має вивчити окремий аспект індустріалізації – «Джерела», «п'ятирічки», «причини індустріалізації», «особливості здійснення індустріалізації», «наслідки індустріалізації»;

6. Учні по черзі презентують свої аспекти процесу індустріалізації, вчитель коректує, пояснює і доповнює схему;
7. Вчитель проводить історичний диктант на окремих аркушах:
 - Назвіть план електрифікації
 - Вкажіть рік проголошення курсу на індустріалізацію
 - Як називалась державна політика підвищення цін на промислові товари та зниження цін на сільськогосподарську продукцію?
 - Як називали робітників, які перевиконали норми виробництва?
 - Назвіть три джерела індустріалізації
 - Коли почалася форсована індустріалізація?
 - Назвіть 4 заводи, збудовані під час першої п'ятирічки
 - Назвіть 3 наслідки індустріалізації.
8. Учні міняються роботами для взаємоперевірки або кожен сам перевіряє свою роботу, потім роботи збирає вчитель для оцінювання.
9. Домашнє завдання - повторити параграф в підручнику, оформити піктограми за схемою ФСП, знайти в Інтернеті радянські плакати присвячені індустріалізації та спогади сучасників.

